

NIKU Oppdragsrapport nr. 121/2010

Hellemaleriene på Sandhalsen, Åfjord kommune

Beskrivelse av figurene og deres tilstand.
Revidert versjon.

Terje Norsted

Hellemaleriene på Sandhalsen, Åfjord kommune. Beskrivelse av figurene og deres tilstand. Revidert versjon.

Av Terje Norsted, konservator/forsker og NIKUs prosjektleder i Riksantikvarens Bevaringsprogram for Bergkunst

1. Innledning

Hellemaleriene på Sandhalsen ble undersøkt og dokumentert av NIKUs prosjektleder som deltaker i et flerfaglig og tverrinstitusjonelt team i juni 2003, og deretter i samarbeid med fotograf Arve Kjersheim 16-17. oktober 2007. I tillegg har prosjektlederen deltatt i to befaringer (med innlagt skjøtselsarbeid) sammen med representanter for Vitenskapsmuseet og Sør-Trøndelag fylkeskommune.

Under dokumentasjonsarbeidet har vi ved kalkering og fotografering måttet tydeliggjøre figurene ved å fukte bergflaten. Dette skal være en engangsforeteelse, begrenset kun til dokumentasjon.

På grunn av en feil i rapportens første versjon ble det nødvendig å revidere den.

2. Bakgrunnsmateriale

Maleriene på Sandhalsen ble første gang påvist i 1931. Lokaliteten vakte en viss oppmerksomhet blant arkeologene som arbeidet med bergkunst, spesielt i de første årene etter funnet. Dette skyldtes både maleriene og lokalitetens topografiske egenart (*Ill. 1*). Straks etter funnet foretok bestyrer Theodor Petersen fra Vitenskapsmuseet en undersøkelse som etter hvert også omfattet en utgravning foran hovedfeltet (felt I). Både han og andre i fagmiljøet har levert bidrag om lokaliteten i form av artikler, kapitler i bøker og arkivrapporter. Disse har dannet et viktig bakgrunnsmateriale for den foreliggende rapporten.

Følgende kilder er blitt anvendt:

Petersen, T. 1932. Hellemalningene på Sandhalsen i Åfjorden. *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs forhandlinger*, Bd. V. Trondheim: 1-4.

Gjessing, G. 1936. *Nordenfjeldske ristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Oslo: Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, serie B, XXX: 70-74.

*Ill. 1/forsidebildet. Lokaliteten Sandhalsen sett fra nordvest.
Foto: Terje Norsted 2003.*

Hallström, G. 1938. *Monumental art of northern Europe from the Stone Age I. The Norwegian localities*. Stockholm: Almqvist & Wiksell: 225-232.
 Sognnes, K. 1980. Steinalderens bergkunst på Fosenhalvøya. *Årbok for Fosen 1997*. Orkanger: Fosen Historielag 18: 18-20.
 Sognnes, K. 1994. Engravings found at rock painting sites in Trøndelag, Norway. *INORA*, Nr. 9: 5-6.

I tillegg er følgende rapporter i Vitenskapsmuseets arkiv blitt gjennomgått:

Th. Petersen, datert 30.9.1931

Anne Stalsberg Alsvik, datert 27.4.1972

O. Ertsaas, datert 22.10.1972

Kalle Sognnes, datert 1.9.1978, 3.7.1990, 30.7.1990, 30.12.1990 og 15.11.1993.

Laboratoriet for Radiologisk Datering, datert 4.6 1994 og 4.9.1995.

Richard Binns, datert 19.6.2003.

Eva Lindgaard, 9.6.2006.

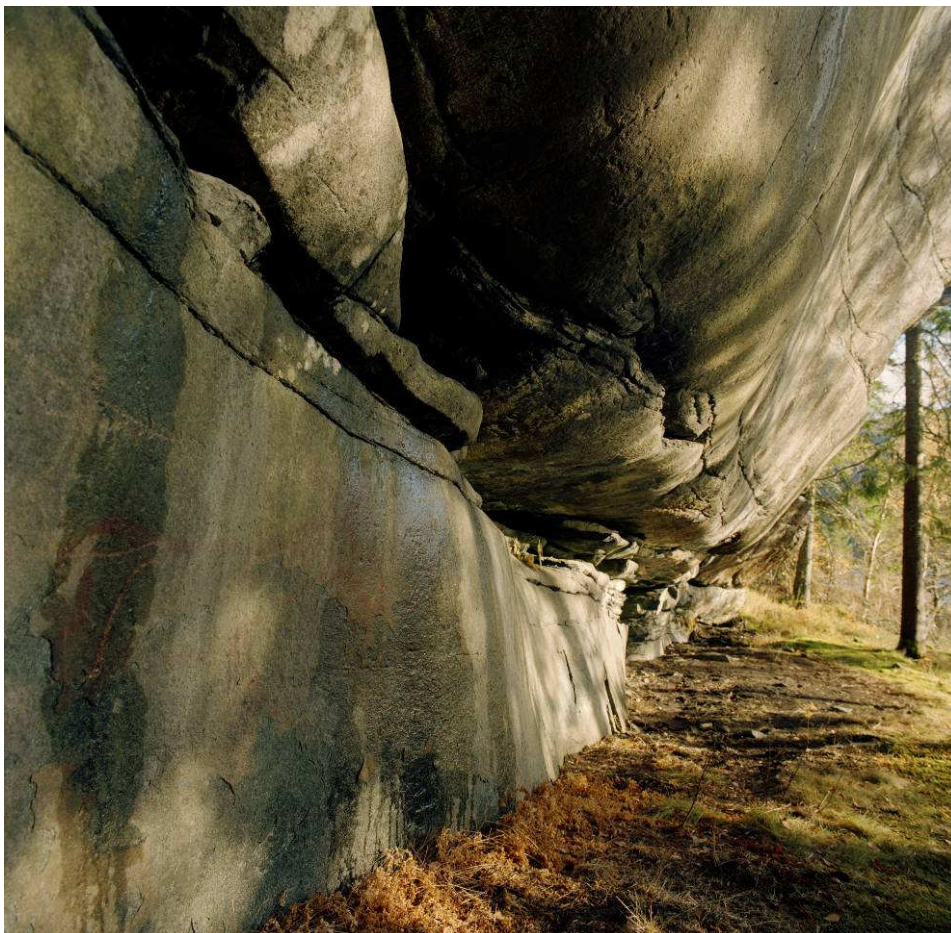
Ill. 2. Nedre del av den SSV-vendte bergskrenten. Nederst ses den langsgående helleren hvor felt I er plassert. Felt III som ble oppdaget i 2007, befinner seg på overhenget og er markert med en pil. Foto: Arve Kjersheim 2007.

3. Kort beskrivelse av lokaliteten

Th. Petersen bidro med den første beskrivelsen av lokaliteten (Petersen 1932). Denne ble gjentatt og til dels kommentert av Gjessing (1936) og Hallström (1938). Ingen av dem besøkte stedet.

Lokaliteten befinner seg på et SSV-vendt, høyt og skogkledd nes som stikker ut i den nordlige delen av Stordalsvannet. Den ligger i luftlinje ca. 4 km ØNØ for kommunesenteret Årnes og Åfjordens bunn. Den vanlige adkomsten til lokaliteten skjer fra gården Vasstrand (NV for lokaliteten), langs Stordalsvannet, og videre på en skogsvei sørover på neset. Lokaliteten befinner seg ca. 13 m over innsjøens vannflate. Siden Stordalsvannet bare er ca. 21 m.o.h., var det en del av fjorden i steinalderen.

*Ill. 3. Hellenen mot SSV med overhengen og bergflaten hvor felt I befinner seg. Nærmest skimtes litt av ristningen og den malte elgen (figur 1). Bemerk vannsaget.
Foto: Arve Kjersheim 2007.*

Lokaliteten inngår i en ca. 25 m høy, terrassert bergskrent (*ill. 2*). Bergarten er en relativt grov gneis, hovedsakelig hornblendegneis. I skrentens nedre del, vendt mot SSV, danner den et overheng. Dette skjærer en ca. 15 m bred fordypning eller heller (av Petersen kalt "abri") langs marken (*ill. 2 og 3*). Hellenen varierer i høyde fra ca. 0,8 m (i sørligste del) til nesten 2 m.

Figurene i denne helleren som i foreliggende rapport betegnes felt I, befinner seg på den indre bergveggen. Denne er dels vertikal, og dels heller den litt innover (*ill. 3*). Figurene omfatter én ristning samt seks (eller sju) malte figurer som er mer eller mindre fragmentarisk bevart. Overhenget (tilsvarende avstanden ut til dråpefallet) er ca. 1,5-2,5 m dypt. Dette gir det meste av felt I en god beskyttelse mot regn. Foran er det et gresskledd platå som avsluttes ca. 2-5 m fra feltet.

Det finnes også én malt figur ovenfor denne helleren, i et parti som inngår i selve overhenget. Denne ble funnet under dokumentasjonen i 2007 og er markert med en pil på *ill. 2*. Figuren utgjør felt III i den foreliggende rapporten.

Lenger mot sørøst danner bergskrenten en stump vinkel og vender seg mer mot sør. I skrentens nederste del, på en relativt glatt flate, er det én malt figur. Denne utgjør felt II. Berget på stedet danner et beskjedent overheng ca. 1,5 m ovenfor figuren. Dette gir ikke figuren noen effektiv beskyttelse mot regnet.

Lokaliteten må betegnes som åpent beliggende. Terrenget omkring er bevokst med blandingsskog, buskas og kratt. Det omfatter for øvrig to halve jettegryter som befinner seg henholdsvis SSV og sør for lokaliteten.

4. Litt om konteksten

På grunn av antakelsen om at lokaliteten kunne ha fungert som en boplass, foretok Petersen en prøvegravning langs felt I. Sjakten var ca. 1 m bred og strakte seg fra figur 1 til figur 5. Det ble også gravd to ca. 0,5 m brede tverrsjakter. Det påviste kulturlaget var sterkt kullblandet og inneholdt en mengde skjorbrent stein (muligens kokstein) samt små biter av brente bein. Kulturlaget var tykkest (opptil 70 cm) ved midten av feltet og langs bergveggen i helleren (Gjessing 1936: 71).

Det ble ikke foretatt noen utgravning foran felt II.

For å få den forhistoriske aktiviteten på lokaliteten tidsbestemt, foretok Kalle Sognnes og Geir Grønnesby en ny utgravning i 1993 (rapport fra Sognnes, datert 15.11.1993). Det ble gravd to sjakter vinkelrett på bergveggen hvor figur 2-4 er plassert. I den ytre sjakten, lagt der hvor marknivået foran helleren skråner, ble det funnet en pakning av steiner som ikke var skjorbrente, og som ga inntrykk av å være lagt der for å utjevne området foran helleren. Det ble samlet trekullprøver for datering. Eldste kalibrerte alder ble beregnet til å være 1680-1510 f. Kr.

Etter å ha foretatt sin utgravning tvilte Petersen på at lokaliteten kunne ha fungert som boplass. Dette synspunktet er blitt delt av Gjessing, Hallström og Sognnes. Ett argument var at det ikke ble påvist muslingskall eller knokler for øvrig. "Det eneste vi foreløpig kan si med sikkerhet," skriver

Gjessing, ”er at mennesker må ha holdt til under helleren og at de har ildet dyktig” (Gjessing 1936: 71). Sognnes tilføyer: ”... vi må tru at det var nært samband mellom bålbrenninga og malingane – at det vart gjort opp varme i samband med kultiske eller rituelle handlinger framfor helleren” (Sognnes 1980: 19).

Rester etter bruken av ild ses også i form av mye sot innunder overhenget. En god del av denne soten er trolig fra nyere tid.

5. Tidligere skjøtsel

Ved en befarung i 1990 konstaterte Sognnes at figurene var vanskelige å se og at det var behov for å fjerne lav på både felt I og II. Dette ble gjort ved å anvende det soppdrepende middelet ”Pingo”. Riktignok har fagmiljøet i ettertid vært skeptisk til bruken av dette midlet, især når dette ble kombinert med skrubbing. Det er imidlertid sannsynlig at figurene på Sandhalsen er lettere å oppfatte i dag enn de var før 1990.

Skjøtselen av feltene har i de etterfølgende årene vært mer varsom. Den har dreid seg om tiltak i områder utenom figurene, for eksempel kutting av småtrær foran feltene, samt fjerning av bregner og andre former for lavere vegetasjon i sprekker i feltene.

Man har imidlertid også valgt å tynne kraftig ut i skogen foran feltene. Dette tiltaket vil bli kommentert i pkt. 9 som avslutter denne rapporten.

6. Ristningen

Ristningen (*ill. 4*) danner den nordligste av figurene i helleren som vender mot SSV (felt I). Den ble undersøkt og dokumentert av Eva Lindgaard og Daniela Pawel i 2006, og er beskrevet i en rapport fra Eva Lindgaard fra samme år. Ristningen er formet med konturlinjer av fine hoggespor. Den avbilder en båt uten tverrlinjer og med utstikkende baug. Tre menneskeliknende figurer står i båten. De to største ser ut til å sikte med spyd mot et sjødyr, trolig en nise som etter ryggfjennens form å dømme, svømmer mot båten. Bare ryggdelen av nisen er bevart. Bak båten, i kontakt med den, er hodet, halsen og brystet til et stort, ubestemmelig dyr. Resten av dyret er forvitret.

Her og der kan det tydelig ses at ristningens hogde linjer er blitt oppmalt. En nærmere undersøkelse av NIKUs prosjektleder viste at alle ristningens linjer som er bevart, har vært malt.

Ristningen overlapper delvis den malte figur 1. Det ses at deler av denne figuren er malt oppå ristningens hoggemerker. Ristningen er følgelig eldre enn figur 1.

*Ill. 4. Ristningen. Denne befinner seg i den nordligste delen av den sørvestvendte helleren. En tilhørende, liten hvalfigur befinner seg utenfor bildets høyre kant, men ses på ill. 5. Bakparten til figur 1 ses i bildets høyre del. Det anes at dens linjer er malt oppå ristningens hoggespor.
Foto: Arve Kjersheim 2007.*

7. Grupperingen av de malte figurene

Maleriene på Sandhalsen har vært inndelt ulikt av arkeologene som tidligere har beskrevet dem. Petersen, Gjessing og Hallström har brukt betegnelsene ”gruppe I” og ”gruppe II” om felt I og II. Alle har uansett nummerert figurene fortløpende. I en rapport fra 1990 brukte Sognnes betegnelsene ”Vasstrand I” og ”Vasstrand II”, og mente at det dreier seg om *to lokaliteter* på grunn av avstanden mellom dem. Samtidig inndelte han Vasstrand I i felt A, B og C. Også dette ble basert på avstander. Felt D tilsvarte da Vasstrand II. I rapporten fra utgravningen i 1993 anvendte Sognnes betegnelsene ”heller I” og ”heller II”, og beholdt den bokstavbaserte delfeltinndelingen.

Alt dette kan virke forvirrende. Derfor foretrekker NIKUs prosjektleder å anvende begreper og definisjoner som brukes i Riksantikvarens Bergkunstveileder (2006). Her sies det at figurgrupper skal oppdeles i *felt*. Og videre: ”Med felt menes her en samling figurer som er adskilt fra andre figurgrupperinger ved tydelig terrengmessig avgrensing og/eller markante mellomrom uten figurer... Hvis det er en markant avstand mellom grupper

av figurer i ett felt, er det en fordel å dele opp feltet i seksjoner” (s. 45). Som et alternativ til ”seksjoner” brukes også ”delfelt”.

Figurene i den SSV-vendte helleren utgjør en hel rekke mer eller mindre bevarte figurer, og NIKUs prosjektleder mener at avstandene mellom dem – som først og fremst skyldes store avskallinger i bergflaten – ikke gir grunnlag for å inndele figurene i flere felt. Han foretrekker derfor en inndeling i *seksjoner*. Disse betegnes med bokstaver. Seksjon A omfatter ristningen og figurene 1 og 1b. Seksjon B inkluderer figur 2,3 og 4, mens C innlemmer figur 5 og 6 (se pkt. 8). I den foreliggende rapporten utgjør disse SSV-vendte figurene felt I. Den mest sørvendte figuren i helleren (nr. 7), utgjør da felt II. Den nyoppdagede figuren (figur 8) på det SSV-vendte overhengen betegnes felt III.

Den foreliggende rapporten baseres dermed på at det dreier seg om én lokalitet og tre felt.

8. Beskrivelse av de malte figurene og deres tilstand.

Felt I

Felt I omfatter, foruten ristningen:

- fem tydelige, malte figurer (nr. 1, 2, 3, 4 og 6)
- én utydelig figur (nr. 1b) som ikke har vært nummerert tidligere, men som tilhører seksjon A
- én fargeflekk som tilhører seksjon C. Denne, betegnet figur nr. 5, er usikker, men blir inkludert (og nummerert) av alle tidligere forfattere. Derfor tas den med som en egen figur også i den foreliggende rapporten.

Felt I er i alt ca. 11,75 m langt. Målet er tatt fra venstre/nordre ende av ristningen (fra dyrets nakkelinje) til høyre/søndre ende av figur 6.

Felt I, seksjon A

Bergflaten i seksjon A preges av at mye av forvittringshuden er skallet av (*ill. 5*). En god del av denne forvitringen opptrer flekkvis. I visse områder er flekkene blitt utvidet og danner større, sammenhengende partier. De fleste av utfallene er dype, opptil 5 mm. Dette tyder på at det har vært to eller muligens flere ”generasjoner” avskallinger. I de avskallede partiene har berget en grov tekstur sammenliknet med den avlepne forvittringshuden.

Bergflaten i seksjon A er tilnærmet vertikal (*ill. 3*). Overhenges underside som er ca. 80-90 cm dypt, har en avrundet form som gjør at noe av regnvannet siger innover i helleren (*ill. 3*). Dette drypper på marken, ikke på figurene. Høyere oppover skråner overhengen utover (*ill. 3*). Storparten av regnvannet drypper fra toppen av dette partiet. Dette dråpefallet er ca. 2 m

fra seksjon A. Ved sterk vind fra sørvest kan slagregn treffe både ristningen og maleriene som inngår i denne seksjonen.

I seksjon A er det flere soner hvor det forekommer vannsig fra kraftige og tilnærmet vertikale spalter og sprekkdannelser like ovenfor (*ill. 3*). Dette har bidratt til erosjon og sig av pigment, og har avsatt spor i form av slør/striper bestående av gråhvite utfellinger og grønnlig biomasse (*ill. 5*).

Figur 1

Denne figuren (*ill. 5 og 6*) befinner seg sør for ristningen og er den nordligst beliggende av maleriene. Den ligger på en flate som er helt vertikal. Alle som har beskrevet figuren tidligere, er enige om at motivet er en elgku med hodet rettet mot høyre/mot sør. Petersen registrerte bare hodet med halsen og en ”avsats til kropp”, og foreslo at figuren var ufullført. Både Gjessing og

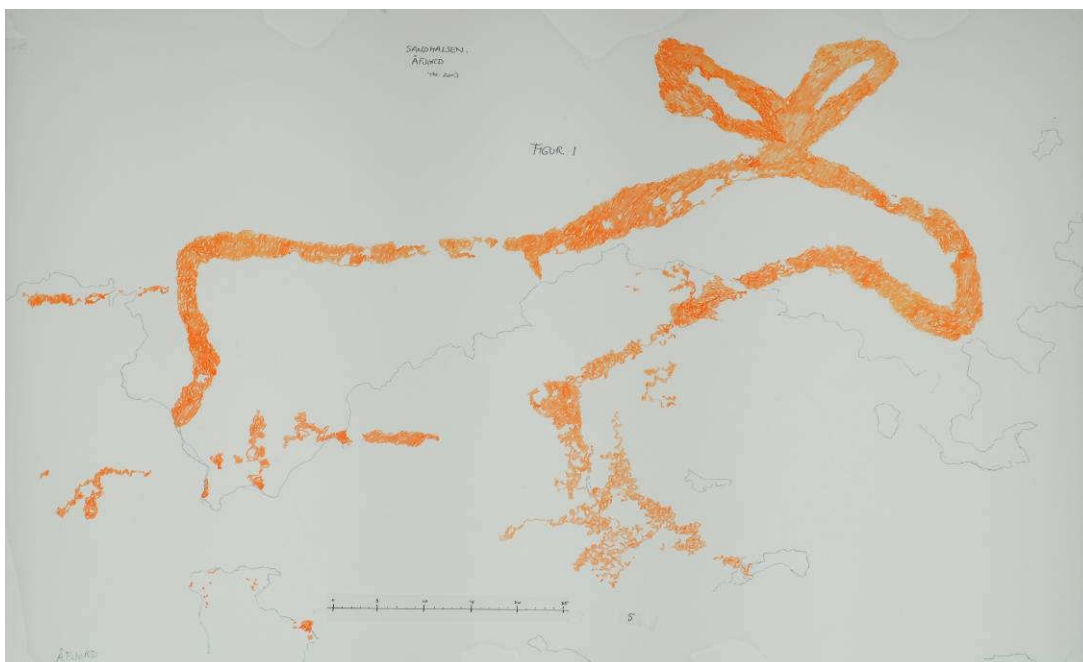

Ill. 5. Figur 1. Vi ser også nisen som tilhører ristningen. Mye av denne nisen er gått tapt som følge av en stor avskalling. En god del av linjene til figur 1 er blitt malt på denne avskallingen. Disse linjene er svært uklare. Bemerk en forholdsvis ny og nesten loddrett, innrisset linje som krysser elgens kropp.

Foto: Arve Kjersheim 2007.

Hallström tvilte og gikk ut fra at manglene skyldtes ”forvitring eller utvasking” (Gjessing 1936: 72). I realiteten registrerte Petersen nesten bare linjene som lå på forvittringshuden. Andre deler (brystlinjen, beina og det meste av buklinjen) ble malt direkte på et stort avskallingsparti og ses ikke så tydelig (*ill. 6*).

Figuren er utformet med konturlinje (*ill. 6*). Linjens bredde er vanskelig å måle fordi pigmentet har vært utsatt for fuktighet. Som vanlig, er de vertikale linjene mest presise. Den som danner dyrets bakpart, er ca. 2,5 cm bred. Ellers veksler bredden, men er uansett mye større enn den som produseres av fingermaling. Dette forholdet, samt linjenes fine kurvatur, indikerer at figuren ble malt med en pensel.

Ill. 6. Figur 1. Den smale, vannrette linjen til venstre tilhører den malte ristningen. Kalkert av Terje Norsted i 2003. Avfotografert av Arve Kjersheim.

Figur 1 er 89 cm lang. Hodet med de lange ørene, halsen, rygglinjen og bakparten er noe utvasket på grunn av vannsig, men er likevel forholdsvis tydelige. Det ses ingen antydning til gevir. Brystpartiet, buken og beina er uklare og delvis fragmenterte. Basert på de fargerestene som er bevart, kan høyden beregnes til å ha vært rundt 60 cm.

Figuren befinner seg 65 cm fra marken, målt fra mulen.

Pigmentfargen variere fra varm til kjølig jernoksidrød. Den kjølige varianten kan skyldes kjemisk reaksjon med den gråhvite utfellingen (trolig kalsitt). Siden utfellingen stort sett danner et lyst slør, bidrar den også optisk til å gi den underliggende, mørkere rødfargen en kjølig tone.

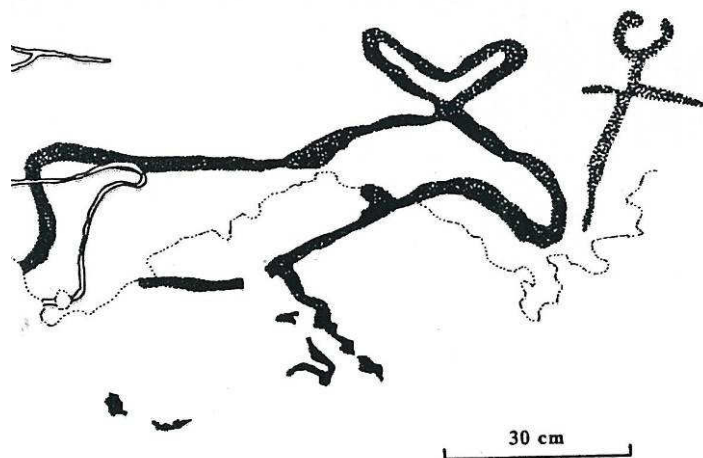
Det ses røde pigmentrester nær figur 1 som vanskelig lar seg kombinere direkte med denne figuren. Disse utgjøres av svake fargekonsentrasjoner som opptrer flekkvis. En av dem krysser hals/brystlinjen. Antakelig dreier det seg om pigment som har seget og som har samlet seg i ujevne deler av bergflaten.

I 1972 rapporterte Anne Stalsberg Alsvik fra en befarings på lokaliteten der hun observerte innrissede "tegninger" i "den bløte fjellveggen der malingene er". Det er uklart om hun mente restene av den rissede nisen (som på dette tidspunktet ikke var registrert) eller en nesten vannrett, innrisset linje som krysser elgens kropp. Det siste er i alle fall et skadeverk fra vår tid (*ill. 5*).

Figur 1b

"Foran elgens hode," skriver Gjessing, "ses svake rester av malinger, som det dog ikke var mulig å bestemme nærmere. Man synes i hvert fall å skimte en korsformet figur med en buet linje over. Dette er tydeligvis bare rester etter en (eller flere) større figur" (Gjessing 1936: 72). Disse restene befinner seg rett til høyre for elgens mule. Avstanden er ca. 3 cm.

Figuren er også blitt observert av Sognnes (*ill. 7*). Merkelig nok er den aldri blitt nummerert. I den foreliggende rapporten betegnes den 1b.

Ill. 7. Utsnitt av illustrasjon til Kalle Sognnes' artikkel i INORA (Sognnes 1994: 6). Figur 1b ses foran elgens hode.

Figuren består av to kryssende linjer. De danner en korsform som heller mot høyre (17 °). Den stående korsarmen er lengre enn den liggende. De måler henholdsvis 35 og 29 cm. Øverst ender den stående armen i en sirkel som delvis er åpen. Nederst ender denne armen i et utfall.

Figuren ble ikke kalkert av NIKUs prosjektleder. Den ble heller ikke fotografert separat. I den foreliggende rapporten brukes en illustrasjon hentet fra Kalle Sognnes' artikkel i INORA (Sognnes 1994: 6). Se *ill. 7*.

Andre røde forekomster i seksjon A.

Mot venstre, i den nordlige delen av seksjonen, er det to forekomster av rød farge som trolig er rester etter figurer. Den ene befinner seg 36 cm ovenfor figur 1's bakpart og 118 cm lengre mot venstre. Den andre er i omtrent samme høyde, men 20-25 cm til venstre for den førstnevnte. Begge består av flekker. Den som ligger lengst mot venstre, er best bevart og omfatter tydelige linjefragmenter. Det er mye utfall i området.

Til venstre for ristningsdyret er det en tydelig, horisontal linje som er 14 cm lang og som ender i et utfall.

Tas alle disse restene med, er seksjon A ca. 2,9 m lang. Hvis bare ristningen og figur 1 medregnes, blir lengden 2,14 m.

Det bør nevnes at det finnes enda flere spredte og svært utydelige forekomster av pigment lengre til venstre/nordover enn de som allerede er nevnt. Det ble ikke gjort forsøk på beskrivelse og innmåling av disse restene. De antyder at felt I har vært mer figurrikt enn vi kan få inntrykk av i dag.

Felt I, seksjon B

Avstanden mellom figur 1 i seksjon A og figur 2 i seksjon B, er 2,81 m. Årsaken til at området mellom disse seksjonene kan virke tomt for figurer, er at det preges av store avskallinger. Det finnes imidlertid to malingflekker på bergflaten utenom avskallingene. Disse flekkene kan være rester etter tapte figurer.

Seksjon B består hovedsakelig av figurene 2, 3 og 4. Tas både disse figurene og alle observerte fargeflekker med, er seksjon B 2,65 m lang.

Bergveggen til seksjon B faller i høyde i retning mot sør. Fra å være ca. 1,15 m høy i nordligste del, er den i sørligste del bare ca. 40 cm høy. Marknivået faller også i retning mot sør.

Seksjon B vender i samme retning som A, men deler av bergflaten danner en noe konkav kurvatur (*ill. 3*). Den heller litt innover (78 ° mot NØ) ved figur 3 og 4, men svakt utover i sørligste del. Dråpefallet er mer enn 2 m fra figurene.

Figur 2

Denne figuren ble ikke fotografert separat, bare kalkert (*ill. 8*). Petersen karakteriserte den som "en eiendommelig, x-formet figur av rent geometrisk

karakter”. Den er svak i fargen, og bare tre av x-formens linjer er fullt synlige. Disse har tilføyelser ytterst i form av korte, tverrstilte linjer.

Ill. 8. Figur 2.

Kalkert av Terje Norsted i 2003. Avfotografert av Arve Kjersheim.

Figurens tilstand er fragmentarisk. I øverste, venstre del er linjene malt på et avskallet parti. Det som fremdeles er synlig av figuren, er 15 cm høyt og 13 cm bredt. Avstanden til marken er 41 cm.

Figur 3

Av denne figuren så Petersen, ifølge Gjessing, ”en rest av rygglinjen av en hval eller fisk. Man skimter linjen ca. 77 cm til høire for figur nr. 2... På midten går den op i en avrundet spiss, som nærmest må tolkes som en ryggfinne. Så høi som denne spissen er ligger det nærmest å tenke på en hval” (Gjessing 1936: 73). Hodet er vendt mot høyre/mot sør.

I dag ses mer av figur 3 (ill. 9 og 10) enn det som Petersen registrerte. Også en stor del av buklinjen er synlig. Figurens venstre del, inkludert halefinnen, er imidlertid tapt på grunn av et en stor avskalling. Samtidig er rygglinjens venstre del fragmentert på grunn av mange små utfall. For øvrig er rygglinjen, ryggfinnen og hodet relativt tydelige, mens buklinjen er nesten utvisket i venstre del, i nærheten av den store avskallingen. Dette skyldes vannsig som har etterlatt en bred sone av mørke spor. En eventuell bukfinne som kan ha vært plassert i denne sonen, kan ikke lenger ses. Et liknende, mørkt, men smalere spor etter vannsig krysser kroppen til venstre for

ryggfinnen. Også hele høyre del av figuren har vært utsatt for fuktighet. Her er det rikelige forekomster av utfellinger (trolig kalsitt) som former tydelige spor etter vannsigtet. I tillegg ses to kraftige utblomstringer (trolig av kalsitt) under figuren, halvveis mot marken.

*Ill. 9. Figur 3 (til venstre) og 4.
Foto: Arve Kjersheim 2007.*

Det er bomlyd langs den store avskallingens høyre kant. Her vil det oppstå nye utfall som vil inkludere deler av figuren.

De delene av figuren som kan ses tydelig, har en maksimal høyde på 33 cm. Største antatte lengde, fra hodet til stedet der buklinjen ender i avskallingen, er 68 cm.

Linjebredden varierer noe. Maksimal bredde er 1,7 cm. Dette, samt linjenes fine kurvatur, tyder på at figuren ble malt med en pensel.

Figur 4

Denne figuren (*ill. 9 og 10*) befinner seg nær nr. 3, men noe lavere. Petersen bemerket at linjene til figur 4 var utydelige, men valgte å tolke figuren som

rester av et dyrehode. ”Begge ørene og en del av den øvre kontur av hodet synes å kunne påvises med ganske stor sikkerhet. Det kan vanskelig tenkes noen annen tolkning av disse linjene, og i tilfelle skulde en da snarest ha med et elghode (av elgku?) å gjøre. Både de brede bladformede ørene og den jevnt buede konturlinjen av hodet tyder i den retningen. Elgkua har i tilfelle vendt mot venstre...” (Gjessing 1936: 73).

Ill. 10. Figur 3 (til venstre) og 4.
Kalkert av Terje Norsted 2003. Avfotografert av Arve Kjersheim.

Både hodets overside og ørene er lette å oppfatte, men undersiden og halslinjen er så sterkt preget av avskallinger at det strengt tatt er usikkert hvilken vei hodet vender. Utfallene er så dype og utbredte at noen eventuelle linjer som har forbundet hodet med en kropp, er borte. Figuren er imidlertid plassert så langt nede på bergflaten at den kan ha bestått bare av hodet og halsen.

Selv de best bevarte linjene er noe utflytende. Maksimal linjebredde er beregnet til å være ca. 1,5 cm. Figurens samlede, omtrentlige mål (h x br) er ca. 25 x 30 cm. Avstanden til figur 3 er bare 7 cm.

Andre fargespor i seksjon B

Rett sør for figur 4 er det en uformelig fargeflekk. Det kan så vidt anes at den stammer seg fra en kombinasjon av linjer, men disse kunne ikke assosieres med noe kjent motiv. Flekken dekker et område på 17 x 14 cm og befinner seg 39 cm sør for figur 4.

Denne fargeflekken er avgrenset mot sør av et dypt, ca. 15 cm bredt utfall. Sør for dette er det nye, store avskallinger. Mellom disse ses en god del tydelige malingspor. Disse befinner seg i et område som er ca. 95 cm langt.

Felt 1, seksjon C

Petersen identifiserte to figurer i seksjon C, nemlig nr. 5 og 6 (*ill. 11*).

Bergveggen i denne seksjonen er lavere enn i A og B. Samtidig er C skilt fra B av et bredt, kraftig søkk som er nesten 2 m dypt (*ill. 2*). Dette skillet er så markant at det kan gi grunnlag for å betrakte seksjon C som et eget felt.

Bergveggen i C er for det meste vertikal. Den vender i samme retning som B. Marknivået er tilnærmet horisontalt.

Seksjon C er gjennomfuret på langs/horisontalt av opptil seks dype foliasjoner/sprekker i berget (*ill. 11*). Figurene er plassert i det bredeste partiet mellom sprekkene.

*Ill. 11. Seksjon C. Figur 5 (fargeflekken til venstre) og 6.
Foto: Arve Kjersheim 2007.*

Figur 5

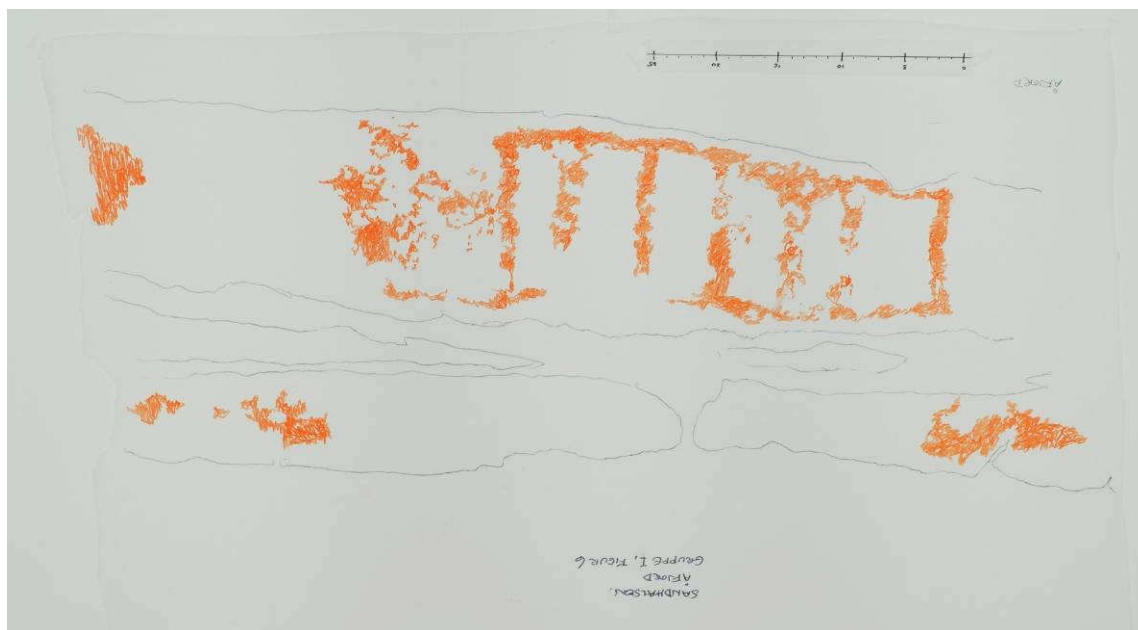
Denne figuren ble beskrevet slik: ”Vel 4,5 m (nøyaktig 4,64 m) til høire for figur nr. 4 ses svake rester av maling som nå ikke lenger kan tolkes med

noen sikkerhet. Muligens kan figuren oppfattes som et dyrehode som vender mot høire. I så fall har kroppen vært helt utfylt...” (Gjessing 1936: 73).

Fargeflekken som det siktes til (*ill. 11*), er relativt kraftig, uklar i konturen, og overveiende horisontal i formen. Den befinner seg i samme brede parti mellom sprekkene som figur 6. Det er også en god del farge i det underliggende partiet mellom sprekkene. Det kunne ikke ses rester av linjer eller noen meningsfull konturering. Etter alt å dømme består figur 5 utelukkende av naturlige jernutfellinger.

Figur 6

Gjessing skriver: ”Omkring 25 cm til høire for figur nr. 5 ses rester av en figur som nå ikke er sikker tolkbar. Den består av to vannrette, parallelt trukne linjer med et mellomrum av c. 7-11 cm. Linjene er forbundet med hverandre med en rekke tverrstreker, hvorav nå syv med sikkerhet kan konstateres. Figuren er 37 cm lang så langt den nå med sikkerhet kan følges; men har rimeligvis vært noe lengre. Hele figuren er 12-16 cm høi” (Gjessing 1936: 73).

*Ill. 12. Figur 6. (NB. Merkingen er opp-ned.) Flekkene som omgir figuren og som er tatt med på denne kalkeringen, er trolig naturlige jernutfellinger.
Kalkert av Terje Norsted i 2003. Avfotografert av Arve Kjersheim.*

Videre kommenterte Gjessing: ”Th. Petersen har... funnet det rimelig å tolke figur nr. 6 som en båt. Det er høist sannsynlig at denne og den følgende figuren¹ må gis en ensartet tolkning; men det kan antagelig være tvil om den kan tolkes som en båt” (Gjessing 1936: 73).

¹ Figur 7, felt II.

Bare figurens høyre del, tilsvarende ca. $\frac{3}{4}$ av hele figuren, er så distinkt at motivet kan oppfattes (*ill. 11 og 12*). Her er både de tilnærmet horisontale linjene og de sju tverrlinjene relativt tydelige selv om det finnes en god del utblomstringer (trolig kalsitt) i området. I venstre fjerdedel skimtes en fortsettelse av den nedre, horisontale linjen, men der hvor den øvre, horisontale linjen og tverrlinjene skulle være, er det bare uregelmessige fargeflekker uten klare linjeføringer. Denne delen er vanskelig å tyde (*ill. 12*). Tilstanden skyldes små utfellinger og små utfall, men den viktigste årsaken er trolig vannsig fra sprekkdannelsen like ovenfor.

Hvis alle figurens fargespor tas med, kan dens fulle bredde beregnes til 50 cm. Høyden er 14 cm. Avstanden til figur 5 er 13 cm, mens avstanden til marken er 35 cm.

Motivet er neppe en båt. Delen ytterst mot høyre som er ganske klar, er ikke formet som en oppstikkende stevn.

Andre fargerester i seksjon C

Det er atskillig flere fargerester i seksjon C enn disse to figurene. Blant annet er det et forholdsvis stort, rødt parti under figur 6, helt nederst ved marken (*ill. 12*). Dette er utvilsomt en naturlig jernutfelling. Alle de øvrige fargerestene ser ut til å være det samme.

Felt II

Omtrent 3 m til høyre for figur 6 danner bergets nedre del en stump vinkel og dreier seg østover. "Omkring 16,5 m fra hjørnet", skriver Gjessing, "ses på bergveggen nederste, glattskurte, loddrette part tydelige rester etter en... lang figur av samme type som foregående. Også denne består av to nesten parallelle horisontale linjer med en rekke tverrstreker mellom" (Gjessing 1936: 74).

Det dreier seg om figur 7, den eneste figuren som utgjør felt II. Den vender litt mer sørlig (ca. 200 °) enn figurene i felt I. Bergflaten på stedet heller noe innover (65-73 ° mot NØ) og danner samtidig en svak, konkav bue, nærmest som en rudimentær jettegryte (*ill. 13*).

Bergflaten som figuren ligger på, er ca. 75 cm høy. Øverst ender den i en foliasjon/sprekk hvor vannsig dreneres (*ill. 13 og 14*). Tre tydelige vannsig påvirker figuren: ett som er relativt smalt og som berører dens venstre halvdel, og et annet som er svært bredt og som innvirker på dens høyre halvdel (*ill. 14*). Disse vannsigene har hatt stor betydning for figurens nåværende utseende og tilstand. I tillegg kommer et tredje vannsig straks til høyre for figuren. Også dette kan i perioder bli så bredt at det påvirker enden av figuren.

*Ill. 13. Felt II og dets nærmeste omgivelser, sett fra sørvest.
Foto: Terje Norsted 2003.*

Høyere opp danner berget først en hylle og et dypt søkk, deretter et overheng (*ill. 13*). Dette overhengen stikker ut ca. 2 m over marknivået, og er ikke bredt nok til å figuren en god nok beskyttelse mot regn. Ved vindstille er dråpefallet ca. 65 cm foran figuren.

Figur 7

I likhet med figur 6, består figur 7 (*ill 14 og 15*) av to nesten parallelle linjer som forbindes av tverrlinjer. De parallelle linjene er tilnærmet horisontale, og danner en svak bue som er lavest på midten. Avstanden mellom dem er 14-17 cm, mens avstanden mellom tverrlinjene er 7,5-13 cm. Linjebredden (ca. 2 cm) og figurens form tyder på bruk av pensel.

I alt er figuren ca. 22 cm høy. Bredden er derimot noe usikker siden den nedre, horisontale linjen er fragmentert i høyre ende (den øvre mangler). I tillegg er tverrlinjen i denne enden bare representert med en flekk (*ill. 15*). Det er mulig at noe er tapt i denne høyre enden. Det som nå er synlig av figurens lengde, måler 1,23 m.

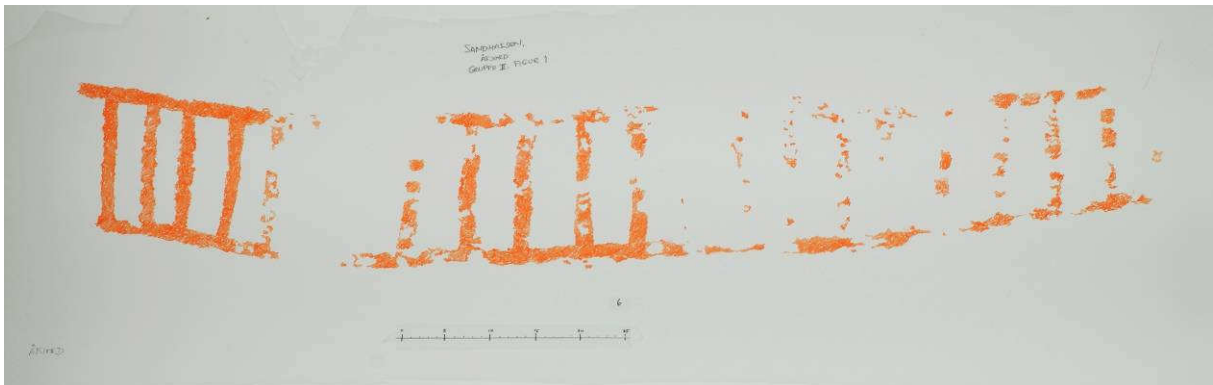
Fjorten av tverrlinjene er relativt tydelige. Fire er utydelige, mens fire enten bare er representert av et par prikker, eller mangler helt (*ill. 15*). Dette er beregnet ut fra en gjennomsnittlig avstand mellom tverrlinjene på 11-12 cm. Med utgangspunkt i det som nå er bevart, kan disse tverrlinjenes antall antas å ha vært 22.

Figurens minste avstand til marken er ca. 50 cm.

Ill. 14. Felt II, figur 7. Bemerk vannsaget som bidrar til å gjøre figuren mindre synlig.
Foto: Arve Kjersheim 2007.

Ill. 15. Figur 7.
Kalkert av Terje Norsted i 2003. Avfotografert av Arve Kjersheim.

Figur 7 er den største figuren på lokaliteten. Både størrelsen og motivet virker spesielt blant de norske bergmaleriene. Tolkningen som båt avvises av både Gjessing og Hallström. NIKUs prosjektleder er av samme mening. I figurens venstre ende som er forholdsvis godt bevart, ses ingen antydning til

båtstevn. Tvert imot – her stikker den øvre, horisontale linjen 4 cm rett ut fra nærmeste tverrlinje (*ill. 15*).

Hallström har pekt på at samme type figur er blitt registrert i både paleolittisk og neolittisk bergkunst i Spania (Hallström 1938: 229). I likhet med de andre "nonfigurative" figurene i hulene i Frankrike og Spania, har varianter av liknende motiver (liggende "stiger", "sperringer") vært oppfattet av enkelte forskere som "ideomorfer", dvs. symbolske fremstillinger av ideer, og ikke noe håndgripelig². Men vi kan neppe se bort fra at de like gjerne kan være forenklete fremstillinger av visse typer objekter. Hva som er meningen med figur 7 (og 6) på Sandhalsen, er uvisst.

Felt III

Felt III er plassert på overhendet, ovenfor seksjon A (*ill. 2*). Dets eneste figur, betegnet figur 8, befinner seg ca. 2 m over marknivået. For å kunne lage figuren, må maleren ha stått på en stor stein som ligger nedenfor på marken.

Siden det ble svært dårlig vær under dokumentasjonsarbeidet, kunne felt III verken fotograferes eller kalkeres.

Figur 8

Figur 8 er plassert på en bergflate som er forholdsvis grov på grunn av et stort antall utfall. Dette innebærer at en stor del av figurens linjer er vanskelige å oppfatte. Vann fra sprekker og direkte nedbør er hovedårsaken til denne tilstanden.

Av figur 8 kan det skjelnes en del skråstilte linjer. Disse ser ut til å være ordnet slik at de danner fire sammenstilte mønstre som likner fiskebein. Det kan oppfattes at mønstrene er satt sammen slik at to av spissene vender oppover og nedover, mens de to andre vender mot sidene. Det som kan oppfattes av figurens ytre kontur, minner om en rombe. Dens høyde ble anslått til å være mellom 30 og 35 cm, mens bredden er mellom 45 og 50 cm.

Motivet kan til en viss grad assosieres med en labyrint. Men denne tolkningen er høyst usikker fordi midtpartiet er temmelig uklart. Det er mulig at litt av figuren opprinnelig fortsatte utover mot venstre, der avslutningen er vanskelig å oppfatte. Avslutningen mot høyre virker derimot forholdsvis klar. Her ses det at spissen til det fiskebeinsliknende mønsteret, danner figurens begrensning.

² Paul J. Bahn. 1997. *Journey through the Ice Age*, s. 166-167

9. Fremtidig overvåking og skjøtsel av lokaliteten

Sandhalsen er godt kjent blant lokalbefolkningen. Mye tyder på at lokaliteten også brukes av ungdomsskolen. Det er med andre ord viktig at den inspiseres regelmessig, gjerne kombinert med skjøtsel. Forvaltningen bør besøke stedet minst annet hvert år.

Trefelling

Som tidligere nevnt (i pkt. 5), har skjøtelsarbeidet bl.a. omfattet fjerning av trær sørvest og sør for lokaliteten. Det har dreid seg om unge trær, og hensikten har vært å hindre gjengroing. Dette har imidlertid bidratt til å gi en økt solinnstråling, især på felt II. Denne økte innstrålingen om dagen er betenkelig fordi den forsterker utvekslingen av de klimatiske parametrene som foregår mellom berg og luft gjennom et døgn. Dette kan skape dramatiske endringer, bl.a. i trykkforhold som bidrar til å produsere mineralsk utfelling. Den økte solinnstrålingen kan med andre ord fremme prosesser som gjør figur 7 mer usynlig.

Det er tilrådelig å vurdere denne trefellingen nøye. Sannsynligvis vil det være gunstig å la enkelte, utvalgte trær få vokse opp. Det må i så fall dreie seg om trær som gror opp i en passe avstand, og som etter hvert kan bidra til å gi felt II en avskjerming. Det samme bør vurderes for felt I og III. Det er mulig at en slik avskjerming kan føre til noe økende lavvekst, men dette vil vanligvis være mindre skadelig for maleriene enn økende utfellinger.

Direkte konservering

Som nevnt i denne rapporten, ble det registrert et bomparti langs den høyre kanten til en stor utfelling som bakre del av figur 4 grenser opp mot (ill. 9). Tilstanden vil før eller siden resultere i at forvittringshuden i bompartiet helt eller delvis skaller av. Dette vil gi tap av den ytre, venstre delen av figur 4.

Tilstanden bør undersøkes nærmere. Det bør også vurderes om det er mulig å tilføre spalten et egnet festemiddel som kan hindre, eller i alle fall forsinke, en avskalling. De forsøkene som for tiden gjøres på lokaliteten Hinna, Tingvoll, kan komme til å gi erfaring i denne typen inngrep.

I denne rapportens omtale av figur 1 nevnes en skade i form av et langt, loddrett riss som fra vår tid. Det er fullt mulig å dempe virkningen av dette risset på en skånsom og effektiv måte.

Oslo, 22. juni 2010

Terje Norsted

